

ЯНІНА ТАГІЛЬЦЕВА
(Полтава)

СВІТ ПРИРОДИ У ЦИКЛІ «ПЕТЕРБУРГ» Б. ПАСТЕРНАКА

Ключові слова: лірика, ліричний герой, пейзаж, уособлення.

Природа і творчість є провідними темами лірики Бориса Пастернака. Це неодноразово підкреслювали такі дослідники, як В.Альфонсов [1], В.Баєвський [2], Л.Озеров [4] та ін. Характерною рисою стилю письменника видається те, що дані категорії постійно співіснують, доповнюють одна одну, сприяючи розкриттю філософських проблем людського буття.

Оригінальний авторський підхід до зображення природи спостерігаємо у циклі Б. Пастернака «Петербург» (1915). Тут світ природи вміщений у контекст історії, міфу, творчості. Пейзажні образи використані для змалювання легендарного міста на Неві.

Образ Петербурга є традиційним для російської літератури. Під пером О.Пушкіна, М.Гоголя, Ф.Достоевського, А.Белого, О.Блока він повертається різними гранями, дозволяючи митцям говорити про глобальні проблеми: про людину, природні стихії, Бога, долю Росії, творчість та ін.

Експресивний, тривожний образ Петербурга постав у Б.Пастернака під час його перебування в столиці в грудні 1915 року. Митець подає своєрідний погляд на це місто. Він акцентує увагу на ідеї його створення. Виникнення Петербурга сприймається ним як процес натхненної творчості, що долає всі негаразди довколишнього світу.

На початку циклу Б.Пастернак дотримується традиційного трактування Петербурга – це місто-примара, створене Петром I:

*Как в пулю сажают вторую пулю
Или бьют на пари по свечке,
Так этот раскат берегов и улиц
Петром разряжен без осечки [5, с.27].*

Природа постає у лейтмотивному образі негоди, що характеризує місто і внутрішній стан людини – творця Петербурга:

*О, как он велик был! Как сеткой конвульсий
Покрылись железные щёки,
Когда на Петровы глаза навернулись,
Слезя их, заливы в осоке! [5, с.27].*

Природні явища допомагають розкрити внутрішній стан Петра, автор підкреслює його велич, силу, здатність підкорити собі весь простір.

Б.Пастернак тісно пов'язує пейзаж з темою творчості:

*Нет времени у вдохновенья. Болото,
Земля ли, иль море, иль лужа, –
Мне здесь сновиденье явилось, и счесть
Сведу с ним же и тут же [5, с.27].*

Уважаємо, що слова «вдохновеньє» і «сновиденьє» характеризують творчий порив митця. Пейзажні образи, протиставлені за різними ознаками (хистке – тверде, велике – маленьке), підкреслюють думку про те, що натхненню підвладний увесь розмаїтий світ.

*Он тучами был, как делами, завален.
В ненастья натянутый парус
Чертежной щетиною ста готовален
Врезалась царская ярость [5, с.28].*

Великий обсяг роботи, що чекає на героя, уподібнюється автором природному явищу. Шаленство творця митець протиставляє стихії природи (негоді). Уподібнення зовнішнього світу внутрішньому – особливість стилю лірики Б. Пастернака. На думку дослідниці Н. Фатеевої, поет внутрішній стан «відображає у природному світі... створюючи у своєму ідіостилі загальний принцип «одухотворення речі», що набуває здатності до відчуття [6, с.40].

Отже, у першому вірші циклу ми спостерігаємо, як головний герой перетворює природу. У другому вірші світ природи не лише створює сам себе, а й поглинає і змінює те, що створила людина:

*Волны толкутся. Мостки для ходьбы.
Облачно. Небо над бумом, залитым
Мутью, мешаает с толчёным графитом
Узких свистков паровые клубы [5, с. 28].*

Негода, що протистояла творчому пориву людини в першому вірші, тепер убирає елементи створеного людиною світу («Дёгтем и доками пахнет ненастье...»), а небо «торкається» землі:

*С мартовской тучи летят паруса
Наоткось, мокрыми хлопьями в слякоть,
Тают в каналах балтийского шлама,
Глеют по чёрным следам колеса [5, с. 28].*

На відміну від протиставлення міста стихіям природи в пушкінському «Медном всаднике», Б. Пастернак намагається поєднати ці несумісні образи мотивом творчості. Як бачимо, у другому вірші циклу поет відтворює звичну, буденну атмосферу похмурого, вітряного дня, що акцентує процес щоденної роботи.

Б.Пастернак осмислює образ міста як просту буденну реальність, що постає значущим елементом буття і надихає на творчість. Урбаністичний пейзаж насичений побутовими реаліями (вулиці, набережна, двори, передмістя), які уособлюються автором. Петербург виступає активним початком, що прагне зіткнутися з космосом, усесвітом. Цього митця досягає шляхом зображення просторового єднання землі й неба (Петро «тучами был, как делами, завален», «небо... мешаает с толченым графитом / Узких свистков паровые клубы», «с мартовской тучи летят паруса»).

Урбаністична атмосфера активно взаємодіє з людиною. Вона допомагає ліричному героєві сягнути теперішнього і минулого, земного і піднесеного, надихає на творчу діяльність (створення міста, світу).

Такий тісний зв'язок набуває більш яскравого втілення у третьому вірші циклу.

*Чертёжный рейсфедер
Всадника медного
От всадника – ветер
Морей унаследовал [5, с. 28].*

Ця строфа пояснює зміст попереднього вірша: природа переймає у людини можливість й уміння творити (хоча у Б. Пастернака частіше простежуємо протилежну думку). Спочатку цар Петро натхненно перетворює довколишню реальність, потім, наслідуючи його, діє сама природа, представлена в образі-символі вітру.

Проте «ветер морей» запозичує не майстерність Петра-людини, а вміння «медного всадника», образ котрого асоціюється з пушкінською поемою. Так відновлюється зв'язок пастернаківського циклу зі створеним російською літературою, зокрема О. Пушкіним, особливим уявленням про Петербург (примарне, зловісне місто),

конкретні обриси якого (мідний вершник, Нева, канали, застави) з'являються у третьому вірші циклу. Отже, у вірші постають два світи – реальний, земний та ірреальний, небесний, які взаємопереплітаються, що властиво стилю Б.Пастернака. За точним спостереженням дослідника І.Йоффе, у Б.Пастернака «протягом вірша з'являються кілька семантичних ліній, пов'язаних єдиним змістовим вузлом» [4, с.469], що дає можливість зобразити перехід від земного до піднесеного.

Хоча пам'ятник Петру нагадує про смерть засновника міста, проте автор намагається показати, що задум його живий: образ вітру перетворює світ. «Медный всадник» бере участь у створенні реалій міста, творець живе серед своїх діянь, тому він безсмертний, невинувато у вірші переважає теперішній час.

З погляду Б.Пастернака, саме в цьому, з натхненням створеному місті, видається реальним долання всіляких перешкод («...Здесь скачут на практике / Поверх всех барьеров»). Стрімкі образи природи яскраво ілюструють цю думку: «...Туман продирается, / Отодранным ногтем».

Поет вважає, що творчість – це безкінечний процес, якому ніщо не здатне завдати, творчість – це завжди перемога над усіляким негараздами. Саме ця ідея стала основою назви першої поетичної збірки Б. Пастернака – «Поверх барьеров».

Природні стихії доповнюють образ Петра, що також постає у третьому вірші циклу:

*Пётр машет им шляпою,
И плещет, как прапор,
Пурги расцарапанный,
Надорванный рапорт [5, с.29].*

Б.Пастернак використовує образи зимової стихії для повнішого розкриття мотиву творчості. Заметіль допомагає Петру створити нове місто. Сили природи звітують творцю. Проте важко зрозуміти, хто саме «приймає звіт», чи Петро-будівельник і Петро-митець, чи мідний вершник, пам'ятник Петру, увічнений образ творця. Тому у вірші порушено низку питань, на які немає відповідей:

*Созраждане, кто это,
И кем на терзанье
Распущены по ветру
Полотнища зданий? [5, с.29].*

Вітер у творі вже не є самостійним творчим початком, він лише допомагає не названому герою, і створене місто сприймається як щось негативне, призначене для мук і страждань. Образ вітру допомагає авторові відтворити рух у часі, розкрити мотив долання забуття.

Образи природи беруть активну участь у створенні міста-вигадки. Б. Пастернак утверджує думку про те, що не можна однозначно відповісти, хто є творцем Петербурга, автор підкреслює, що місто – не реальність, а вимисел творця:

*Тучи, как волосы, встали дыбом
Над дымной, бледной Невой.
Кто ты? О, кто ты? Кто бы ты ни был,
Город – вымысел твой [5, с.29].*

Світ природи, описаний у перших рядках, персоніфікується, природа ніби жахається могутності неназваного, невідомого творця міста-вигадки, який не може віднайти спокій навіть після смерті.

Занепокоєння творця передається навколишній дійсності, хвилюванням наповнюється міський пейзаж:

*Улицы рвутся, как мысли, к гавани
Чёрной рекой манифестов [5, с.29].*

Вулиці міста уподібнюються стрімким думкам (можливо, думкам їхнього творця). Згадка про маніфести асоціюється з революцією 1905-го року, часом найбільшого неспокою.

Б. Пастернак зображує світ природи у контексті теми безсмертя митця, теми вічної, безперервної творчості. Заклик долати всі життєві перешкоди якнайкраще втілюється у пейзажних образах:

*Волн наводнения не сдержишь сваями.
Речь их, как кисти слепых повитух.
Это ведь бредишь ты, невменяемый,
Быстро бормочешь вслух [5, с.29].*

Похмурий динамічний пейзаж підкреслює уявлення поета про те, що природа і митець постійно перебувають у стані творчого неспокою, і ця схожість дозволяє двом початкам гармонійно співіснувати, сягаючи вічності.

У циклі «Петербург» метафоричний пейзаж, який бере активну участь у створенні образу ліричного героя, міста, всесвіту, втілює думку Б.Пастернака про те, що людина не протистоїть природі, а креативно перетворює її, і природа, у свою чергу, вчить людину творити. Гармонійно поєднані світ природи і міста представлені як живий початок, здатний переживати людські емоції. Наслідуючи концепцію художника, стихія природи в поетичному циклі Б. Пастернака набуває здатності безперервного оновлення, в цьому постійному зв'язку, на думку митця, продовжується творчість, і саме так поет здобуває безсмертя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альфонсов В. Поэзия Бориса Пастернака / В. Альфонсов. – Л., 1990.
2. Басвский В.Б. Пастернак-лирик: Основы поэтической системы / В. Басвский. – Смоленск, 1993.
3. Йоффе И. Синтетическая история искусств / И. Йоффе – Л., 1933.
4. Озеров Л. О Борисе Пастернаке / Л. Озеров. – М., 1990.
5. Пастернак Б. Избранное: в 2-х книгах / Борис Пастернак. – Кн. 1. – М., 1991.
6. Фатеева Н. Поэт и проза. Книга о Пастернаке / Н. Фатеева. – М., 2003.

Янина Тагильцева

МИР ПРИРОДЫ В ЦИКЛЕ «ПЕТЕРБУРГ» Б. ПАСТЕРНАКА

В статье рассматриваются особенности изображения мира природы в цикле «Петербург» Б. Пастернака. Особое внимание уделяется объединению темы природы и творчества в

контексте истории, искусства, мифа. Отмечается роль пейзажа в создании образа лирического героя, города, мира в целом.

Ключевые слова: лирика, лирический герой, пейзаж, олицетворение.

Yanina Tagiltseva

THE WORLD OF NATURE IN THE LYRICAL CYCLE "PETERSBURG" BY B. PASTERNAK

The article deals with peculiarities of landscape in series of poems "Peterburg" by B.Pasternak. The combination of the themes of nature and creative work in the context of history, art, and myth is being stressed. The landscape role in creation of images of a lyric hero, the city, the whole world is being noted.

Key words: lyrics, lyric hero, landscape, assimilation.

Одержано 14.04.09 р., рекомендовано до друку 25.08.09 р.